

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Hoe het ‘superkapitalisme’ te beteugelen?

In gesprek met Frans de Nerée tot Babberich, Paul Kalma & Bert de Vries

door *Marcel ten Hooven & Jan Prij*

Hoofdredacteur en redactiesecretaris van CDV.

Een onderneming is in de ogen van christendemocraten ‘een gemeenschap in solidariteit’ van werknemer, kapitaalverschaffer en ondernemer. Dat schrijft de Tweede Kamerfractie van het CDA in de nota *Vestigen en vertrouwen*, waarin zij de gevaren schetst van het aandeelhoudersactivisme van hedgefondsen, *private equityfunds* en andere agressieve investeringsfondsen die louter op kortetermijnwinst zijn belust. Hun activiteiten kunnen de vertrouwensbasis in de economie aantasten en werknemers in grote onzekerheid brengen. De kredietcrisis, veroorzaakt door speculatief opererende banken die te grote risico’s namen, laat dat zien.

Volgens de doorgewinterde CDA’er Bert de Vries — hij was fractievoorzitter, partijvoorzitter en minister van sociale zaken — kan de beteugeling van dat ‘superkapitalisme’ CDA en PvdA een basis voor harmonische samenwerking verschaffen. Naar zijn oordeel hebben de operaties van de riskant gefinancierde investeringsfondsen tot gevolg dat in het ondernemingsbeleid te veel de nadruk op de korte termijn wordt gelegd en de baanzerkheid van werknemers onder

druk komt te staan, alsmede de ruimte voor loonsverhogingen en de belastingcapaciteit van de overheid. De Vries zei dit bij de presentatie van het boek *van Drees tot Bos*, van PvdA’er Arie van der Zwan.¹

Tijd om De Vries’ stelling over het superkapitalisme als basis voor evenwichtige samenwerking tussen PvdA en CDA te testen in een debat. Daarvoor zette *Christen Democratische Verkenningen* CDA-Kamerlid Frans de Nerée tot Babberich, één van de auteurs van de nota *Vestigen en vertrouwen*, aan tafel met zijn PvdA-collega Paul Kalma, oud-directeur van de Wiardi Beckmanstichting en auteur van *Links, rechts en de vooruitgang*, en Bert de Vries.

Los van al hun verschillen, hebben CDA en PvdA met elkaar gemeen dat zij de economie als meer zien dan louter een mechanisme om winst te maken. Zijn zulke opvattingen nog houdbaar in een tijd waarin het kapitaal alle kanten op kan?

KALMA ‘De sociale markteconomie, waarvan de opbouw tot de trotse traditie behoort

van zowel christendemocraten als sociaal-democraten, komt in de verdrukking door de dreiging van het Angelsaksische model. In zijn boek schrijft Arie van der Zwan dat we aan de vooravond staan van een periode waarin de druk op de factor arbeid nog groter zal worden. Hij heeft gelijk, denk ik. Kijk naar Amerika, waar de middengroepen het perspectief uit het zicht verliezen dat hun kinderen het beter zullen krijgen dan zij. Sterker, ook de huidige generatie heeft het in bepaalde opzichten slechter dan de vorige: toegenomen arbeidsonzekerheid, een lager reëel inkomen, minder sociale zekerheid, en niet in de laatste plaats die *time squeeze*, de enorme druk om steeds harder en langer te werken. Vier op de tien Amerikanen voelen zich in het werk zwaar tot extreem belast.’

‘Ik denk dat de mensen in ons land daarvoor ook wel bang zijn. We spreken over toegenomen ongelijkheid, over keiharde concurrentie onder invloed van globalisering, over de opmars van een financieel kapitalisme waarin speculatieve winst op de korte termijn een grote rol speelt. De uitwassen zien we nu in Amerika. In Nederland is het zeker niet zo dramatisch. Dat neemt niet weg dat we hier aan dezelfde driedubbele druk van harde concurrentie, globalisering en de opmars van het financieel kapitalisme bloot staan. Op grond van hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de opbouw van de sociale markteconomie zijn CDA en PvdA eraan gehouden om daar op een productieve manier, niet alleen puur defensief, weerwerk aan te bieden.’

Is die vergelijking met de VS niet al te dramatisch? Continentaal Europa heeft een heel andere traditie. Hoe reëel is de bedreiging van de sociale markteconomie die u schetst?

KALMA ‘Nou, we moeten in ieder geval waakzaam zijn. De verhoudingen zijn hier nu nog gematigd. In onze wetten is nog altijd het idee verankerd dat het bestuur van een onderneming zich op de belangen van alle bij die onderneming betrokkenen moet oriënteren. Dat heeft in de praktijk een matigend effect. Maar ook hier neemt de ongelijkheid toe.’

In Amerika zien we de voortekenen van het zandlopermodel, met een geldelite van nieuwe rijken aan de ene kant en een gedepriveerde lower class aan de andere kant. Dat zien we hier toch niet?

KALMA ‘Nee, maar wat niet is kan komen. In het SER-rapport over globalisering staat dat de sociale ongelijkheid ook in Nederland begint toe te nemen, zij het niet in die mate als elders. Ik vind hier de wetenschapper Kees Cools, hoogleraar ondernemingsfinanciering en -strategie, aan mijn zijde. Volgens hem is Nederland zo langzamerhand één van de meest onbeschermden economieën van de wereld.’

Als gevolg van bewust beleid?

KALMA ‘Gedeeltelijk wel. Ook de PvdA is hier niet zonder zonde. Je had het twintig jaar geleden toch niet voor mogelijk gehouden dat de postbodes van Sandd in Nederland op stukloos werkten? Dat is een deel van het Nederlandse arbeidsbestel geworden. Afgevaardigden van FNV Bondgenoten vertelden onlangs wat er bij de slachterijsector in Nederland gaande is. Kon je daar 15 tot 20 jaar geleden alleen werken na een gedegen vakopleiding, nu is dat onder grote concurrentiedruk totaal veranderd. Het is tegenwoordig gewoon lopendebandwerk. Er zijn nog een paar mensen met een diploma die konden blijven, dat zijn Nederlanders,

FOTO: DIERK HOL

Frans de Nerée tot Babberich

en voor de rest zijn het immigranten, ongeschoold en zonder werknemersstatus, maar makkelijker te disciplineren door werkgevers. Hoewel dit niet het algemene beeld is van de Nederlandse economie, doen dit soort ontwikkelingen zich steeds meer voor.'

Meneer De Vries, wij zagen u af en toe sceptisch kijken bij het verhaal van Kalma.

DE VRIES 'Ik beschouw globalisering als iets wat onvermijdelijk is, waarvan de effecten ook onvermijdelijk op ons afkomen. Daartegen moeten we ons niet willen afschermen. Dat kunnen we ook niet. Dit neemt niet weg dat globalisering op zijn minst veel onzekerheid met zich meebrengt, ook baanonzekerheid. Dan is de vraag hoe politiek en samenleving daarop moeten reageren. Ik ben het met Kalma eens dat CDA en PvdA een belangrijke verantwoordelijkheid voor de sociale markteconomie hebben.

Dat past ook bij onze ideologie. Ik ben er nog steeds niet van overtuigd dat dit model onhoudbaar is. Een hoog niveau van collectieve lasten hoeft niet te betekenen dat je daarmee ook een economie krijgt die ondynamisch is. Er zijn landen met een hoog niveau van collectieve lasten, in feite nog steeds verzorgingsstaten, die het uitstekend doen. Ik doel uiteraard op de Scandinavische landen.'

'Bij ons is de collectieve lastendruk de afgelopen twintig jaar gedaald. Ik denk dat daar beleidsruimte zit, voor Nederland, maar zeker ook voor de Europese Unie, zolang dat maar niet betekent dat we Europa proberen af te schermen tegen de effecten van globalisering. Ik ben commissaris geweest bij veel ondernemingen en heb in discussies met de raden van commissarissen over acquisities in het buitenland nooit de vraag gehoord hoe hoog de collectieve lastendruk was, maar alleen de vraag of er genoeg winst kon worden gemaakt. De

hoogte van de lastendruk als zodanig zal een ondernemer niet veel kunnen schelen. Dus er is wel degelijk beleidsruimte om met wat hogere collectieve lasten een brede verzorgingsstaat op peil te houden, mits werknemers in ruil daarvoor genoeg nemen met een lager loon. Je moet alleen wel oppassen dat zo'n verzorgingsstaat niet leidt tot onvoldoende flexibiliteit en mobiliteit. En dan kan ik me goed voorstellen dat mensen die in hun baan zekerheid worden bedreigd, mobiel moeten zijn en ervoor moeten zorgen dat ze hun *employability* op peil houden. Maar daartoe zullen zij eerder bereid zijn als ze kunnen terugvallen op voldoende sociale zekerheden.'

'Bij superkapitalisme kunnen we, denk ik, niet erg veel doen aan de roep van aandeelhouders om meer invloed en winst op korte termijn. In ondernemingen waarbij ik betrokken ben geweest, zie ik dat de leiding er niet aan ontkomt in dat proces mee te gaan, ook al is het soms tegen heug en meug. Dat leidt ertoe dat de betrokken mensen onder grotere druk komen te staan, ten koste van de saamhorigheid en de cohesie van de onderneming. Daar speelt de globalisering voor een deel een rol in. Als het aandeelhoudersbelang eist dat er wordt gereorganiseerd en dat mensen de laan uitvliegen, dan is de ruimte voor loyaliteit beperkt. Maar je kunt wel zorgen voor outplacementtrajecten, om de mensen een zo goed mogelijk uitzicht te bieden op een nieuwe baan.'

'Het is volgens mij wel mogelijk, ook op internationaal niveau, om met nieuwe regelgeving de hedgefondsen en *private equity funds* onder strengere toezicht te stellen en -normen te stellen, zodat de kortetermijnbelangen minder zullen prevaleren in de economie.'

Een beetje sombere balans over de mogelijkheden tegenwicht te bieden aan moge-

lijke bedreigingen van de sociale markteconomie, meneer De Nerée.

DE NERÉE 'Globalisering kun je niet tegenhouden. Dan had je bij wijze van spreken ook de Europese eenwording, een proces van globalisering in het klein, moeten tegenhouden, en we hebben gezien hoeveel goeds de EU uiteindelijk heeft opgeleverd. Je kunt de EU, noch de globalisering wegdenken. De vraag is meer hoe de politiek ermee om moet gaan. Kalma en ik hebben daar een hele discussie over gehad, nota bene op 1 mei in New York en Washington. Ik ben het in zoverre met hem eens dat het aandeelhouderskapitalisme te ver is doorgeslagen. Ik herinner me nog dat we in het handelsrecht spraken van het belang van de vennootschap en de met haar verbonden onderneming, werknemers, leveranciers, afnemers en aandeelhouders. Zij hoorden bij elkaar.'

Een onderneming heette een gemeenschap waarin allerlei belangen tot hun recht moesten komen.

DE NERÉE 'Ja, het samenwerkingsverband van arbeid en kapitaal. In dat licht vind ik dat de belangen nu uit evenwicht zijn geraakt. Ik heb zelf mijn hoofd op het hakblok gelegd toen ik begon over excessieve beloningen van managers die in geen relatie staan tot hun arbeidsprestatie. De exitpremies die sommigen krijgen zijn buiten alle proporties. Topman Votron van Fortis moet weg en krijgt dan een vergoeding omdat zijn opties niets meer waard zijn door de lage aandelenkoers. Dit is eigenlijk schandalig.

Niet gepresteerd, toch beloofd.

DE NERÉE 'Precies. Het CDA heeft, eigenlijk als enige partij, concrete maatregelen

FOTO: DIERK HOL

Paul Kalma

voorgesteld om wat te doen aan die excessieve beloningen. Jullie van de PvdA, Paul, zeiden dat er wat aan gedaan moest worden, maar kwamen toen met een beperking van de premieaftrek van pensioenen. Wij zijn voorstander van meer toegespitste maatregelen tegen de excessieve beloningen, topsalarissen die in geen verhouding tot de geleverde prestatie staan, want ik vind dat een ondernemer die goed presteert wel veel mag verdienen. Dan vind ik het prima.'

'Dan de hedgefondsen en *private equity funds*. Ik ben de eerste geweest in de Nederlandse politiek die hedgefondsen heeft vergeleken met sprinkhanen, in het debat over de voorjaarsnota van 2006. Ze vreten alles kaal. Zo'n fonds neemt een bedrijf over, haalt het geld eruit, stopt er leningen in en roomt de resterende winst af met de rentebetalingen. In onze nota *Vestigen en vertrouwen* doen we een paar suggesties om aan die praktijken wat te doen. In de eerste plaats

moeten aandeelhouders die een belang nemen van 3 procent of meer, bekend maken wat ze van plan zijn om met de vennootschap te doen. We hebben ook een afkoelingsperiode van een half jaar voorgesteld. Om overhaaste beslissingen te voorkomen, krijgen bestuur en raad van commissarissen na acties van aandeelhouders een half jaar de tijd om op verantwoorde wijze afwegingen in het belang van de onderneming en haar belanghebbenden te maken. Waarom? Om het belang van de onderneming voorop te stellen. We hebben ook gesuggereerd eens te kijken naar een overnamepanel, een aparte en onafhankelijke toezichthouder bij overname van bedrijven.'

'Over de verzorgingsstaat en de midden-groepen wil ik nog het volgende zeggen. Ook voor het CDA staat voorop dat we moeten opkomen voor de zwakkeren in de samenleving. Maar het is ook zo dat werken moet lonen. Je moet degenen die de verzorgings-

staat betalen, voor die inspanningen belonen. En dan constateer ik dat de midden-groepen altijd de klos zijn. Terecht proberen we in onze maatschappij ervoor te zorgen dat niemand door het ijs zakt en minimaal een uitkering krijgt. Maar wie moeten de rekening betalen? De middengroepen, de inkomens tussen ruwweg 30.000 en 80.000 euro.'

'De middengroepen staan ook onder zware druk. Ze moeten meer en harder gaan werken, anders kunnen ze hun huizen niet meer betalen. Er wordt te weinig gebouwd en daardoor stijgen de prijzen. En dan zijn ze telkens getuige van discussies over de hypotheekrenteaftrek, over de fiscalisering van de AOW, over het verplicht langer doorwerken, over het ontslagrecht. Dat veroorzaakt onrust en onzekerheid.'

KALMA reageert: 'Ook de Partij van de Arbeid heeft zorgen over de positie van de middengroepen, maar we moeten niet overdrijven. Ik kan nog wel groepen noemen die er een stuk beroerder aan toe zijn. Er zijn gelukkig veel mensen, ook onder diezelfde middengroepen, die daar hun zorgen over hebben. De solidariteitsgedachte is nog niet weg uit Nederland, wijst onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit.'

'Ik ben natuurlijk blij dat er wat wordt gedaan aan die exorbitante inkomens. Daar heeft de PvdA, anders dan Frans suggereert, jarenlang hoog over opgespeeld, terwijl het CDA van niets wilde weten. Nu is dat veranderd. Mooi. Dus we hebben een stap gezet waar we trots op kunnen zijn, maar laten we tegelijkertijd vaststellen dat als dit probleem zo groot is als Frans omschrijft, er méér moet gebeuren. Dit is nog maar een begin, als CDA en PvdA werkelijk de gezamenlijke wil zouden hebben om de sociale markteconomie op orde te houden. Er wordt wat gedaan aan de regeling bij vertrek van falende ondernemers, er wordt wat gedaan

aan de pensioenen van bepaalde groepen. Maar die enorme bonussen, ook voor prestaties die niet worden geleverd, blijven buiten beschouwing.'

'En hoe verheugd ik ben dat ook het CDA het aandeelhoudersactivisme doorgeslagen acht, meen ik dat de maatregelen die de CDA-fractie voorstelt in haar nota lang niet ver genoeg gaan en voor bijna honderd procent een kopie zijn van wat de commissie-Frijns eerder heeft voorgesteld. Het is echt veel te weinig, als je werkelijk van oordeel bent dat de sociale markteconomie onder druk staat. Dan ben ik voor een bredere aanpak, waarbij ook het arbeidsmarktbeleid wordt betrokken. Ik meen dat we werkgevers directer moeten kunnen aanspreken op hun verantwoordelijkheid om mensen met een afstand tot die arbeidsmarkt opnieuw een kans te geven. Ook moet de ontwikkeling om werknemers in hun rechten te beperken, zoals bij Sandd, worden gekeerd. Het interne toezicht op niet-beursgenoteerde ondernemingen moet versterkt. Ook van de gekke is dat activistische aandeelhouders die menen dat de ondernemingsstructuur niet voldoet aan hun wensen, het bestuur en de raad van commissarissen kunnen wegsturen. Inperken, die mogelijkheid.'

'Verder vraag ik me af wat het CDA nu precies bedoelt met het willen stimuleren van geduldig kapitaal. Ik begrijp dat Frans en de zijnen het juridisch mogelijk willen maken om het stemrecht van aandeelhouders krachtiger te maken, naarmate hun deelneming langer duurt.'

DE NERÉE 'We willen dat wettelijk vastleggen.'

KALMA 'Daarin moet je verder gaan. Wil het zoden aan de dijk zetten in de omstandigheden waarin we zitten, dan moet je de stimulering van geduldig kapitaal ook fiscaal een krachtige duw in de rug geven. Tot slot zou ik een verruiming van de medezeg-

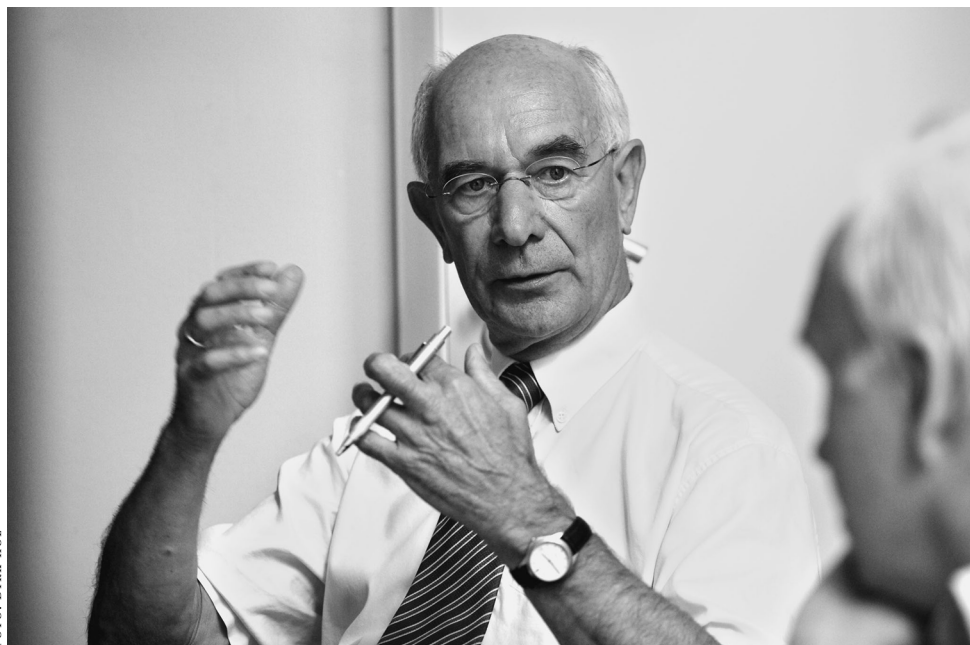

FOTO: DIERK HOL

Bert de Vries

genschap van werknemers willen bepleiten. Een economie waarin bedrijven steeds meer zijn aangewezen op de betrokkenheid en de kennis van werknemers, geeft nieuwe mogelijkheden voor democratisering van de onderneming, niet zozeer met het oog op belangenbehartiging, als wel om werknemers meer te zeggen te geven over de organisatie van het werk. Stimuleer dus naast het geduldige kapitaal ook de geduldige arbeid.'

Wij krijgen de indruk dat De Nerée en Kalma het over de richting van het beleid in belangrijke mate eens zijn.

KALMA 'Maar ik vraag hoe ver dat engagement van het CDA praktisch gaat. Ik praat over een aanmerkelijke inperking van de financiële markten, een navenante vergroting van de werknemersinvloed, fiscale stimulansen van geduldig kapitaal. Allemaal

ten koste van de snelle geldmakers onder de aandeelhouders. En hoewel niet ruim, zijn er wel mogelijkheden om ook de exorbitante inkomens onder een strenger fiscaal regime te brengen. Ook economen die zeker niet altijd meelopen met de linkse muziek, zoals Flip de Kam, hebben gezegd dat de overheid speelruimte heeft voor een wat hoger toptarief. En waarom niet eindelijk, zoals de vakbeweging al jaren bepleit, de aftrek van topinkomens voor de vennootschapsbelasting te beperken? Nu subsidiëren we het graaien nog.'

De CDA-fractie wil niet ver genoeg gaan, zegt Kalma, om het probleem dat CDA en PvdA beide signaleren, te ondervangen.

DE NERÉE 'Ik ben een realist.'

Wil dat zeggen dat u het verhaal van Kalma niet realistisch vindt?

DE NERÉE 'Dat is niet aardig gezegd, zo.'

KALMA 'Maar wel duidelijk!'

DE NERÉE 'Als we nationaal maatregelen nemen, hoewel we weten dat de betrokkenen dan de benen nemen naar het buitenland, dan zijn dat slechts maatregelen voor de bühne.'

KALMA 'Dan moeten we niet meer praten over exorbitante salarissen die de cohesie in onze samenleving bedreigen. Dan is dat een non-probleem, zeg jij.'

DE NERÉE 'Nee, dat zeg ik niet. We doen er wat aan binnen de mogelijkheden. Dat meen ik serieus.'

KALMA 'Nou...'

DE NERÉE 'We brengen de hele discussie op gang, in ieder geval binnen de EU. En het zou mij niet verbazen als dat debat ook in Amerika opkomt. Als je ziet dat de slurpbakken daar op de terugweg zijn door de hoge olieprijzen, dan is het goed mogelijk dat ook de weerstand tegen die exorbitante beloningen zijn weg vindt in de publieke opinie.'

Bedoelde De Nerée met zijn opmerking over realisme dat de aanpak die Kalma voorstaat, schade kan aanrichten aan de economie van Nederland?

DE NERÉE 'De reikwijdte van de maatregelen die de Partij van de Arbeid wil nemen zou wel eens schade voor de Nederlandse economie kunnen opleveren. Dan druk ik me voorzichtig uit.'

KALMA 'Het gaat om het perspectief. Een perspectief om kapitaal dat alleen maar de korte termijn en de hoogste rendementen zoekt, ook fiscaal aan te pakken.'

DE VRIES valt in: 'Ik zie meer in de mogelijkheid om een aandeelhouder die een groter belang heeft dan 3 procent en bovendien invloed wil uitoefenen op het beleid van de onderneming, te verplichten op z'n minst vijf of tien jaar die deelneming aan te

houden. Dat kan ook heilzaam voor ondernemingen zijn, denk ik.'

DE NERÉE 'Een goed idee.'

DE VRIES 'Het schaadt de economie niet en geeft het management de gelegenheid om samen met die aandeelhouders op een langdurige basis te werken aan de koers van het beleid. Dit kun je misschien nationaal doen. Dat hoeft ons er ondertussen niet van te weerhouden om op internationaal niveau mogelijk verdergaande maatregelen te bepleiten.'

DE NERÉE 'Bert, ik heb tweeënhalft jaar geleden, nog in de coalitie met de VVD, bepleit om de excessieve verrijking in Brussel aan de orde te stellen. Om twee redenen. Omdat het niet alleen een Nederlands probleem is en omdat we kwetsbaar zijn. Het hoofdkantoor van Shell, om een voorbeeld te noemen, staat nog hier, maar kan ook zó weg zijn. Unilever idem. Dus we moeten wel realistisch blijven.'

DE VRIES 'Een aantal ideeën in het verhaal van Kalma wil ik best onderschrijven, een aantal andere ideeën ontmoeten bij mij scepsis. Bij de aanpak van topinkomens zie ik eerlijk gezegd niet zo gek veel meer mogelijkheden dan wat er tot nu toe is gebeurd, hoezeer ik de onvrede in de samenleving snap. Het is echt aanstootgevend wat er in de sfeer van excessieve inkomens allemaal gebeurt. In ethisch opzicht is het verwerpelijk. Alleen ben ik sceptisch als het gaat om de praktische mogelijkheden.'

DE NERÉE 'Precies.'

DE VRIES 'In de aanpak van het superkapitalisme zie ik meer mogelijkheden op het terrein van de financiële wereld. Sommige banken hebben zich de afgelopen jaren niet gedragen zoals het banken betaamt. Banken zouden pijlers onder de economie moeten zijn, als fundament van ons geldstelsel, maar sommige zijn zich gaan gedragen

als een industrie die met geld geld maakt en alleen kortetermijnbelangen behartigt. Toezichthouders hebben voor mijn gevoel of zitten slapen, of niet precies gezien wat er aan de hand was.'

Ook in Nederland?

DE VRIES 'Ook in Nederland. Ik denk dat er meer mogelijk is in de sfeer van nieuwe toezichtregels, om ervoor te zorgen dat banken zich weer bezighouden met het goed functioneren van ons geldstelsel en geen risico's nemen die het vertrouwen in de economie ondermijnen. Bij de aanpak van de topinkomens stuit je gauw op grenzen. Dan krijgen suggesties voor allerlei maatregelen het karakter van een geloofsbelijdenis. Als voorzitter van een raad van commissarissen heb ik een aantal keren met bestuurders van een onderneming moeten onderhandelen over hun inkomen. En hoe mooi mijn intenties en emoties dan ook mochten wezen, ik ontquam er niet aan om deze lieden gewoon een salaris te geven dat...'

DE NERÉE 'Marktconform is.'

DE VRIES 'Nee, meer machtsconform.'

DE NERÉE 'Ja, dat is het woord.'

KALMA 'Dan heeft het CDA toch echt een geloofwaardigheidsprobleem als het weer over excessieve beloningen begint.'

DE VRIES 'Maar fiscaal straffen van dat soort beloningen heeft geen zin, Paul. Die lieden zijn ongevoelig voor wat er fiscaal gebeurt. Het gaat hen ook niet zozeer om wat ze er nu precies netto aan overhouden, het gaat er om of hun ego voldoende wordt gestreeld. Om het gevoel dat ze niet minder worden beloofd dan hun concurrent. Openbaarheid van topinkomens werkt averechts. Dat leidt er alleen maar toe dat ze naar elkaars beloningen gaan kijken.'

KALMA 'Ik vraag me nu werkelijk af of een verhoging van het toptarief in de inkomsten-

belasting met een paar procent geen enkel effect zou sorteren.'

DE NERÉE 'Dat vind ik symboolpolitiek. Je bereikt er niks mee.'

KALMA 'CDA, voer de excessieve beloningen dan als probleem af, zou ik zo zeggen.'

DE NERÉE 'Ik zou nog iets willen zeggen over solidariteit. Paul spreekt ons daarop nu weer aan, heb ik de indruk. Solidariteit zit ons in de genen. Wij hebben bij de laatste verkiezingen veel stemmen van jongeren gekregen. Dat is leuk, maar dat schept ook verplichtingen. Jongeren verwachten van een christelijke partij dat zij opkomt voor de zwakken in de samenleving. Als wij dat niet doen, zijn we gezien.'

DE VRIES 'Ik heb de neiging om te zeggen: Frans, het zou wel wat zichtbaarder mogen. Wat mij eerlijk gezegd niet zo aanspreekt, is om solidariteit alleen te betrekken op de onderkant van de samenleving. Een brede verzorgingsstaat moet alle mensen beschermen tegen risico's die ze nou eenmaal lopen in het leven. Op die manier worden die risico's aanvaardbaar gemaakt en zullen mensen er geen slapeloze nachten over hebben en eerder bereid zijn die risico's te nemen.'

DE NERÉE 'Hier ben ik het helemaal mee eens. De mensen van minima tot heel rijk moeten zich thuis voelen in een samenleving die solide, veilig en maatschappelijk is.'

Laten we proberen een politieke balans op te maken. Welke conclusies moet je uit deze discussie trekken voor de positie van de middenpartijen? Hoe kunnen zij het vertrouwen van burgers in hun bestaanszekerheid vergroten?

DE NERÉE 'Het CDA moet als middenpartij niet meegaan met de waan van de dag. We moeten onze eigen standpunten handhaven, voorspelbaar zijn, daadkracht tonen,

een solide financiële huishouding blijven voeren. We moeten ook durven door te gaan met wat volgens ons nodig is, ook al moeten we maatregelen nemen die op korte termijn niet goed vallen bij onze kiezers. Daar moet je voor staan. Dat risico moet je nemen. Dankzij impopulaire ingrepen in VUT en prepensioen, hebben wij nu een hogere economische groei dan het gemiddelde van de andere landen in Europa.'

KALMA 'De situatie is voor de middenpartijen toch ernstiger? Ook het CDA zal terugkijkend moeten toegeven dat het met het neoliberale beleid van privatiseringen te veel met de waan van de dag is meegegaan. Wat dat betreft neem je die kritiek van de mensen kennelijk niet serieus.'

'Even terug naar waar we mee begonnen. PvdA en CDA zijn aan te spreken op de fout dat zij zijn gaan snijden in de sociale zekerheid in een periode waarin de behoefte aan sociale zekerheid eerder toenam dan afnam. Ik ben het met Bert eens dat meer mensen kans op werk hebben als zij risico's durven nemen. Dat durven ze eerder als zij zich gedekt weten door goede socialezekerheidsregelingen. Dit is van minstens zo'n groot belang als goede scholingsmogelijkheden. En ik denk dat deze fout van onze partijen een reden is waarom veel mensen zijn vervuld van wantrouwen jegens de middenpartijen. Het eerste wat dus moet gebeuren is, denk ik, dat de beleidselite die zorgen van mensen over afkalvende solidariteit serieus moet nemen. Frans, mijn vraag aan jou is of het CDA zich, net als de PvdA tijdens Paars, niet te veel door de neoliberale ideologie op sleeptouw heeft laten nemen.'

DE NERÉE 'Misschien zijn we te veel doorgeschoten, op bepaalde terreinen. Misschien. Aan de andere kant kan het soms heilzaam zijn de markt zijn werk te laten doen, om de zaak efficiënter te laten verlopen. Je kunt niet alle problemen oplossen

door voortdurend de geldkraan open te zetten en geld richting probleemgebieden te sluizen.'

Kalma zegt dat als het CDA en de PvdA de tendens in de kiezersbeweging naar de flanken serieus willen nemen, zij zich moeten beraden of zij niet te ver zijn meegegaan in het neoliberale beleid.

DE NERÉE 'Als je de vraag zo stelt, zeg ik nee, gewoon nee. Kijk eens naar die flanken. Geert Wilders, om te beginnen. Hij creëert haatgevoelens door bepaalde groepen te isoleren: "We worden overvallen door mensen die hier niet thuis horen!" Dit heeft niets met neoliberalisme te maken. Dan Rita Verdonk. Die kwaakt, sorry, zegt maar wat. Ik heb haar nog niet één duidelijke uitspraak horen doen. Ook dat is geen tegenreactie op neoliberalisme.'

DE VRIES 'Je kijkt naar Wilders en Verdonk, niet naar de partij van Jan Marijnissen.'

DE NERÉE 'Oké..., dat is waar. Die speelt wel in op weerzin tegen het neoliberalisme. Dat doet hij heel handig. Hij doet me denken aan wat de KVP vroeger in Brabant en Limburg deed. Binnenkomen in de instanties en luisteren welke zorgen daar leven.'

KALMA 'Maar uit diens succes trek jij niet de conclusie dat het CDA zich te veel heeft laten meeslepen door het marktwerking-ideaal?'

DE NERÉE 'Nee. Sinds 2002 is het CDA in aanhang toch vrij constant gebleven. Ook nu, in de peilingen, is dat het beeld.'

DE VRIES 'Frans, ik vind dat je toch wat directer moet ingaan op de vraag of het CDA met de privatisering en verzelfstandiging van publieke instellingen niet al te veel het concept van het neoliberalisme heeft omarmd. Ik zou die vraag nu bij de gezondheidszorg stellen. Ik vraag me regelmatig af

of men zich voldoende ervan heeft vergewist of de condities voor meer marktwerking in de zorg wel zijn vervuld. Of is hier sprake van een blinde vlek doordat het cda zich laat leiden door een fout concept?'

DE NERÉE 'Ik bekijk dat praktischer. Het cda zet een bepaald beleid in, waarvan achteraf wellicht blijkt dat enkele correcties nodig zijn. Die voer je dan uit. Niemand heeft de waarheid in pacht. Je kunt je bij alles wel blijven afvragen of je die kant uit moet gaan of niet. Maar dat ontslaat je niet van de verplichting op een gegeven moment een keuze te maken. Naderhand kan dan blijken dat de keuze ietwat moet worden bijgesteld. Bij de verzelfstandiging van de spoorwegen wees het cda als eerste op de negatieve effecten en verlangde het een koerscorrectie. Net als over een neoliberaal beleid kun je je ook over een sociaaldemocratisch beleid achteraf afvragen of het niet te veel is geweest.'

KALMA 'Dát was de afgelopen vijf jaar toch niet de belangrijkste vraag, geloof ik!'

DE VRIES 'De vraag was toch echt of onze partij zich door het goede concept heeft laten leiden.'

Noot

- 1 Arie van der Zwan, *Van Drees tot Bos. Zestig jaar succes en mislukking. Geschiedenis van de PvdA*. Amsterdam: Balans (2008).

DE NERÉE 'Op dat moment dachten wij dat dit het goede concept was.'

KALMA 'Dat dachten wij tijdens Paars ook. Ik betrek deze kritiek ook op mijn eigen partij. Een politieke partij kan niet zonder zelfreflectie en zelfkritiek.'

DE NERÉE 'Stop, stop, stop. Het cda doet wel degelijk aan zelfreflectie! In 1994 hebben we een enorme klap gekregen, met een pijnlijk vervolg bij de verkiezingen van 1998. In die periode hebben we goed naar onszelf gekeken en ons ideologisch weer op de rails gezet. Het cda staat er wat dat betreft nu goed voor.'

KALMA 'Nou, als je ziet welke risico's op dit moment in de zorg worden genomen met marktwerking, dan vraag ik me af of de les wel voldoende is geleerd. Ik betwijfel dat.'

DE NERÉE 'Ik denk dat de les ook in de zorg voldoende is geleerd. We gaan hier niet over één nacht ijs en baseren ons op een reeks van studies. We moeten niet te schijtlijsterig zijn. Bestuurders die zich laten weerhouden door het idee dat zij misschien onvermoede krachten losmaken, komen nooit tot nieuw beleid.'